

Відгук

офіційного опонента Сороки Юрія Михайловича, доктора історичних наук, професора кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка на дисертацію *Іванова Сергія Сергійовича* «Становище населення Волині в період німецької окупації (1941-1944 рр.)»

подану до захисту наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Формування модерної української нації, утвердження української держави, подолання ідеологічних стереотипів у оцінках минулого неможливі без всебічного та глибокого дослідження, неупередженого аналізу і системного наукового дослідження проблем Другої світової, з урахуванням нової джерельної бази та методологічних підходів. Однією із складних і маловивчених сторінок цього періоду є німецький окупаційний режим на усій території західного регіону України в цілому та Волині зокрема. Населення західноукраїнських земель, в тому числі і волинських, одним з перших відчуло трагізм Другої світової війни. Військово-політичне зіткнення на українських територіях двох тоталітарних систем – гітлерівської та сталінської, спустошливий вал бойових дій, що двічі прокотився західноукраїнськими теренами, призвели до катастрофічних людських і матеріальних втрат, масштабного насилля, масового терору геноциду, жорстоких випробувань міжетнічних конфліктів, глибинних демографічних змін. Багато цих трагічних явищ все ще залишаються на узбіччі наукових студій.

Наукова актуальність дисертаційної роботи вмотивовується також відсутністю комплексної праці де було б висвітлено становище населення Волині у період німецької окупації. Значимість обраної теми визначилася

через реалізацію такого дослідницького напрямку, як організація проектів зі збирання, опрацювання та використання усних свідчень учасників трагічних подій воєнного лихоліття.

Робота виконана на межі декілька галузевих наук: історії, етнології, етнополітології, демографії, соціології, права, історичної географії, соціальної психології, що й дозволило створити цілісну картину суспільно-політичних процесів на Волині в роки німецької окупації через становище місцевого населення.

Дисертант провів велику евристичну роботу, виявив багато маловідомих документальних джерел у центральних та місцевих архівах, творчо використав і інші джерельні матеріали, насамперед збірники документів, статистичні видання, періодику. Укомплектований джерельний комплекс дав змогу забезпечити цілісне розв'язання проблеми.

Комплексний характер дослідження закладено у сформульованих завданнях.

Переконливо звучать положення, що доводять наукову новизну праці, теоретичне і практичне значення отриманих результатів.

Не викликає заперечень структурна побудова дисертації, спрямована на максимально повний виклад у проблемно-хронологічному порядку. Автор чітко визначив мету і завдання дослідження, окреслив хронологічні межі.

Проведений автором аналіз історіографічного комплексу дослідження засвідчив, що лише окремі аспекти життєдіяльності населення Волині в означений період були предметом наукових студій в історичній та етнополітичній науках при розгляді концептуально вужчих чи дотичних проблем. Водночас, віддаючи належне стану історіографічного аналізу в дисертації, як посил до дискусії можна сприйняти запропонований автором «поділ на радянську, українську та зарубіжну історичні наукові традиції»

(дисертаційна робота, С. 8; автореферат, С. 3). Вживання без застережень поняття «наукові традиції» не завжди передбачає систему процедур, прийомів і способів, спрямованих на визначення наукового значення того чи іншого сегменту публікацій.

Разом з тим, до позитивних рис цієї частини дисертаційної роботи слід зарахувати співвіднесення доробку дослідників та суспільно-політичних процесів, що відбувалися у регіоні, в Україні та світі, їхній взаємозв'язок і взаємовплив. Без такого співставлення втрачається відчуття гостроти досліджуваної проблематики, її впливу на історичну перспективу.

Відповідальне ставлення дисертанта до історичного факту як відправного пункту історичних досліджень продемонстровано в підрозділі 1.2. Це знайшло вияв не тільки у способі відбору джерел, перевірки вірогідності репрезентованих ними подій, а й у ретельному підході до аналізу використаних документів. При цьому автор продемонстрував солідну джерелознавчу школу, яка є в Національному університеті «Острозька академія». Незважаючи на те, що джерельну базу не можна вважати вичерпною, все ж її критична маса виявилася достатньою для досягнення повноважних наукових результатів.

Обраний дослідницький інструментарій, сучасні методи та відповідний понятійний покатегоріальний апарат дозволили дисертанту досить глибоко опрацювати емпіричний матеріал, вибудувати його відповідно до сформульованих завдань, дати йому виважені оцінки. В роботі витримано фундаментальні принципи історичного дослідження: системність, історизм, науковість та інтегративність знань.

Волинські землі першими прийняли на себе удар вермахту, тому здобувач у другому розділі детально описує окремі події та заходи радянського керівництва, які ще раз продемонстрували вади сталінського режиму, його військово-політичної стратегії. В розділі, адекватно

відображаючи сутність політики гітлерівського режиму, простежено зміни суспільно-політичних настроїв населення регіону протягом окупаційного періоду, висвітлено чинники, які впливали на ставлення жителів Волині до так званого «нового порядку».

Особливу увагу в дисертації приділено встановленню і функціонуванню органів окупаційної влади та участі місцевих жителів у діяльності інституцій окупаційної влади. Дана проблема неоднозначно оцінюється і сьогодні як у термінології, так і перебігу основних подій. Полярність думок пояснюється близькістю до сьогодення, відлунням ідеологічного преса, якого зазнавали радянські історики, політичними маніпуляціями та звинуваченнями українців у співпраці з гітлерівськими окупантами зі сторони офіційної російської історіографії.

Своєрідним запрошенням до полеміки є цитування дисертанта, без відповідних критичних коментарів, тези С. Стельниковича про те, що поліційні формування за своєю суттю були повністю колаборантськими (С. 75) Разом з тим, слід підкреслити, що здобувач, спираючись на широке коло джерел, намагається здійснити найповнішу аналітичну реконструкцію утворення та діяльності інституцій окупаційної влади.

Найбільш аналітично-насиченим є третій розділ дисертації «Повсякденне життя волинян та соціокультурні процеси в умовах «нового порядку». С.С. Івановим проведено не тільки максимально повну реконструкцію економічного потенціалу регіону періоду окупації, а й показано політику соціально-економічного маневрування нацистської окупаційної адміністрації, яка в кінцевому результаті була спрямована на викачування сировини, фінансових ресурсів, фізичну експлуатацію й пограбування населення.

Дисертанту вдалося дослідити і подати широкий аналіз культурного й освітнього життя на Волині. В роботі піднято низку малоопрацьованих питань пов'язаних із соціокультурними процесами в регіоні.

В роботі зроблений ґрунтовний аналіз умов і перебігу подій у релігійному житті населення краю. Автором доведено двоїстість релігійної політики німецьких окупантів: допускаючи певну активність окремих церковних угруповань і нейтралізуючи інших, нацисти підтримували розкол в православ'ї України, втручалися у внутрішнє життя церкви.

Широкий арсенал документальних джерел, значна частина яких уводиться до наукового обігу вперше, гуманітарно-антропологічний вимір описування трагічних подій за допомогою анкетування та інтерв'ю ще з живими свідками нацистського терору, розкриває репресивну політику проти місцевого населення і військовополонених. В роботі автор відстоює положення про те, що за роки окупації німецькі загарбники повністю змінили національну та соціальну структуру міст і сіл Волині.

С.С. Іванов здійснив надзвичайно копітку роботу, збираючи, досліджуючи та аналізуючи матеріали про знищення єврейського населення Волині. Розкриваючи нацистську політику щодо євреїв, дисертант показав перші кроки окупаційної влади, спрямовані на виявлення та сепарацію єврейського елемента з поміж інших національностей регіону, довів, що першим масовим розстрілам євреїв, передувала досить масштабна провокативна пропагандистська кампанія, суть якої полягала в намаганнях гітлерівців виправдати свої злочини ототожненням всіх євреїв з більшовиками.

Висновки дисертації С.С. Іванова мають узагальнюючий характер, вони відповідають поставленій меті та завданням і свідчать про високий науково-теоретичний рівень та новизну отриманих у дослідженні результатів.

Список використаних джерел і літератури повністю відповідає викладу дисертації. У додатках подані важливі статистичні дані, документи, наукові розвідки, які суттєво доповнюють, уточнюють та покращують розуміння викладеного в основній частині роботи матеріалу.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації, відображає сформульовані дослідником висновки.

Головні результати дисертаційного дослідження широко апробовані автором. Вони були опубліковані у чотирьох виданнях внесених до науково-метричних баз даних, у дев'яти статтях надрукованих на сторінках провідних українських фахових видань та в п'яти статтях у науково-популярних виданнях, які додатково відзеркалюють результати дослідження.

Важливість дисертаційного дослідження С.С. Іванова полягає у широких можливостях його практичного застосування. Зокрема, йдеться про використання низки положень, висновків та узагальнень для підготовки документальних і монографічних праць з історії Другої світової війни на території України.

Необхідно констатувати, що дисертація С.С. Іванова є завершеною працею, яка в своїй сукупності містить важливі для вітчизняної історичної науки теоретичні висновки й напрацювання.

Відзначаючи безсумнівні здобутки дисертанта, слід звернути увагу й на деякі недоліки праці:

- Більш розлогого й чіткішого обґрунтування вимагає підхід до визначення територіальних меж дослідження. Внутрішня логіка і виклад матеріалу диктує охоплення всієї території історико-етнографічної Волині.

- В підрозділі 1.1. «Історія вивчення теми» окремі праці потребують детальнішого аналізу, а не широкого бібліографічного опису. Поза увагою лишилися цілий ряд праць радянського періоду, на більшості офіційних

версіях та ідеологічних канонах яких базується сучасна російська історіографія. В той же час не заслуговують настільки детального розгляду праці закордонних істориків перевиданих у Москві та Санкт-Петербурзі.

- Окремі формулювання і положення дисертації виглядають:

а) певною описовістю і розширеним викладом матеріалу (С. 37-38, 56, 125, 158);

б) категоричністю та дискусійністю суджень (С. 53, 61, 75-76, 79, 119, 133, 147);

- У тексті дисертації не зовсім чітко визначені поняття «радянські люди», «рух Опору», «акції українських націоналістів».

- Викликає певне зауваження назва підрозділу 4.3. «Становище радянських військовополонених», яка є дещо віддаленою від назви теми дослідження.

- Варто було б в кожному розділі посилити й конкретизувати прикінцеві висновки та відобразити це у змісті дисертації.

Разом з тим, вказані вище зауваження і побажання не знижують теоретичної і практичної цінності роботи для вітчизняної історичної науки та не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації С.С. Іванова як самостійного, завершеного в змістовному та структурно-логічному планах дослідження, результати якого комплексно розв'язують конкретне наукове завдання, що істотно поглиблює знання вивчення історії різних регіонів України періоду Другої світової війни.

Дисертація Іванова Сергія Сергійовича «Становище населення Волині в період німецької окупації (1941-1944 рр.)» за постановкою проблеми, науковим рівнем, вирішенням завдань та отриманих результатів, науковим та практичним значенням відповідає вимогам п.п. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656

від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015 р.), а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

Доктор історичних наук,
професор кафедри архівознавства та
спеціальних галузей історичної науки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Ю.М. Сорока